

ВАСИЛЬ І. ГРИШКО

ЖИВИЙ БАГРЯНИЙ

(ДОПОВІДЬ НА ВІЧАХ У НЬЮ-ЙОРКУ
Й ЧІКАГО 5. і 6. ЖОВТНЯ Ц. Р.)

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ» — НОВИЙ УЛЬМ

— 1963 —

ВАСИЛЬ І. ГРИШКО

ЖИВИЙ БАГРЯНИЙ

(ДОПОВІДЬ НА ВІЧАХ У НЬЮ-ЙОРКУ
Й ЧІКАГО 5. і 6. ЖОВТНЯ Ц. Р.)

diasporiana.org.ua

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ» — НОВИЙ УЛЬМ

— 1963 —

„Живий Багряний“ В. І. Гришка перевидано з дозволу автора Фондацією ім. І. П. Багряного в друкарні Петра і Олександра Майсюри, Детройт, США в зв'язку з відзначеннями в Україні 90 ліття від народження І. П. Багряного. Тираж 500 примірників.

Високоповажані пані й панове!
Дорогі друзі-однодумці!
Шановні різнодумці й противники!..

Дуже тяжко, просто неможливо, говорити про Багряного в стилі посмертної евлогії. Людина, головною людською прикметою якої було те, що найкраще можна б окреслити поняттям «жива людина», в найістотнішому розумінні слова «жива», занадто живою стоїть перед очима, щоб говорити про неї лише відповідними жалобній нагоді шанобливими загальниками. Та коли й слова про те, що він лишається живим і по смерті, належать також до таких загальників, то все ж у відношенні до Багряного ці слова мають не тільки загальниковий сенс.

Те, що Багряний — творець вартостей, які житимуть далі не тільки з нами, але й по нас, не підлягає ніякому сумнівові. Це найперше, звичайно, відноситься до його літературної творчості, в якій є речі, що їх, безперечно, читатимуть, співатимуть і переживатимуть українці різного віку й стану ще й після того, коли відтворена в них трагічно-героїчна доба лихоліття й змагань України нашого часу стане для майбутніх, щас-

лівіших поколінь історично-поетичною легендою. Але це також відноситься й до його ідейно-політичної (зрештою, невід'ємної в його доробку від літературної) творчості, в якій знайшли свій живий вислів і своє живе втілення думки й прагнення першого українського революційного покоління підсоветської формації, представники якого започаткували новий український революційний рух на новому етапі української визвольної боротьби. І саме в цьому — в живому увосібленні своєю динамічною особистістю й своїм живим талізновитим словом поета, письменника й політичного публіциста-трибуна нових сил нового руху на новому історичному етапі — полягає те **живе**, що живим струменем увійшло в українське ідейно-творче життя з приходом до різноманітної активності в ньому Багряного і що робить його живим, діючим учасником нашого життя й надалі.

Звичайно, це останнє відноситься передусім до українського життя на еміграції, але про Багряного та його ідеї, більше ніж про будь-кого й будь-що на еміграції, ніяк не можна говорити, як про емігрантське явище. Справа не тільки в тому, що Багряний нічого не починав на еміграції, бо ж і в літературі — як автор творів, опублікованих і знаних українцям ще в кінці 20-х та на початку 30-х років на підсоветській Україні, і в політичній діяльності — як один із визначних учасників ідейного оформлення й оновлення українського орга-

нізованого підпілля періоду УПА на Україні часів другої світової війни, — він і на еміграції лише продовжував і розвивав те, що він уже робив перед тим на батьківщині. Справа в тому, що зміст і характер усієї творчої діяльності Багряного настільки органічно-вітчизняний, що цілком незалежно від того, де силою історичних обставин це конкретно в певних формах виявилось, воно безперечно є фактом історії України наших часів, історії української творчої думки взагалі, історії українського ідейного ферментування й формування, — історії живої, що продовжується далі в безпосередньому зв'язку з живим процесом становлення українського майбутнього в українській сучасності.

Якщо ж ідеться зокрема про еміграцію, то ж відомо, що творча діяльність Багряного тут, у якій знайшла собі надхнення й поштовх до самоорганізації й активізації саме новіша, з-підсоветська її частина, стала в центрі дуже завзятих пристрастей, а сама особа Багряного — в центрі постійних атак з боку передусім тих елементів, що свідомо чи несвідомо хотіли б відтягти й ізоловати еміграцію від її живого пов'язання з українським підсоветським народом. І саме в тій температурі пристрастей і в тому характері атак, центром яких був живий Багряний, яскраво виявився той факт, що він був серед нас **живою** людиною в творчому розумінні життя, носієм **живих**, отже й викликаючих при-

страсті, ідей, навколо яких ще довго ми дискутуватимемо бо вони й далі лишаються часткою того життя, яким ми жили разом з ним і яким будемо жити й далі без нього. І не можемо ми й сьогодні, відзначаючи його пам'ять, не пригадати собі ці його живі ідеї й так відтворити собі його живий образ та вшанувати його тим, як живого серед живих.

— 0 —

Самозрозуміло, що першою серед ідей життя й творчості Багряного була, звичайно, загальнонаціональна ідея української незалежної державності в конкретному втіленні безкомпромісової боротьби за визволення України з російсько-советської тюрми народів. Та великі патріотичні заслуги Багряного, як полум'яного борця за здійснення цієї ідеї, на протязі всього його відданого цій ідеї життя, настільки загальновідомі, що достатньою пригадкою нам про це є вже саме славне ім'я Багряного. Натомість, ми мусимо тепер уже з належною об'єктивністю, на яку заслуговує ця вже безперечно історична подія, застановитися власне над тим, що було саме «багрянівським» у внескові Багряного в наш загально-український ідейний фронт.

Кажуть і пишуть сьогодні всі, що великий внесок Багряного в нашу загальну справу полягає в тому, що він, як письменник і політичний діяч, який сам безпосередньо був жертвою советської терористичної системи, сміливо й талан-

овито говорив правду, викриваючи перед світом жахи підсоветської дійсності. Це, безперечно, так, але це далеко не все. Були в нас і є й крім Багряного письменники й політичні діячі з безпосереднім досвідом жахів підсоветської дійсності, яким також не бракувало й не бракує сміливості й таланту в викриванні тих жахів, у виказуванні правди. Та є одна провідна ідея, що пронизує собою всі твори Багряного та в якій зводиться до одного, найголовнішого, все те, що було в його творчості властиво «багрянівським». Це та ідея, що її в художній творчості Багряного зокрема помітила й високо оцінила чужомовна літературна критика, відзначаючи це, як особливу перевагу Багряного в світовій літературі про підсоветську дійсність у порівнянні з іншими світової слави авторами творів на цю тему — від Кестлера до Пастернака. Це передусім та глибока віра Багряного в те, що потворна советська дійсність, пекло якої він з такою силою показував у своїх творах, не знищила й не знівечила людського й національного духа української підсоветської людини, і то саме молодій українській людині підсоветської формації; що її не скорила собі й не перетворила в своє безвольне знаряддя ворожа невилічлива система, а навпаки — саме життя в тій системі й сама та система своєю ж діалектикою внутрішніх протиріч та закономірністю свого ж історичного розвитку неминує перетворює нею ж виховувані й виш-

колювані покоління людей у її ж, отієї системи, живе заперечення й надійного могильника.

В відомих романах, повістях і драматичних творах Багряного ця ідея втілена в яскравих художніх образах їх головних героїв, молодих українських підсоветських людей покоління проклятих років, людей героїчного характеру — типу Григорія Многогрішного з «Тигроловів», Штурмана-Матяжа з «Морітурі», Ольги Урбан із «Розгрому», Андрія Чумака з «Саду Гетсиманського», Петра й Ати з трилогії «Буйний вітер» та інших. Усе це люди суворої долі й великого серця. Це люди, що від народження приречені на страждання й боротьбу за кожен день і кожну хвилину свого надзвичайно складного, заплутаного й важкого життя. Це люди, що в цьому своєму житті проходять через найбільші іспити, які тільки може витримати людина: іспит безмірних матеріальних злиднів і нечуваних облуд; іспит жорстокого батога найбрутальнішого терору й фальшиво-солодкого медяника найцинічнішої ідейно-пропагандивної брехні; нарешті, іспит «вибору» життєвого шляху без вибору: між советським фаховим вишколом, порядком підготовки потрібних системі висококваліфікованих освічених кадрів, і советським тюремно-концтаборним визиском, порядком потрібних системі рабських м'язів. І ці люди проходять свій надзвичайний життєвий шлях, як у реальному підсоветському житті, так і в ху-

дожньому його відображенні в творах Багряного, дійсно без вибору: через матеріальні й моральні терпіння дорогою ціною купленої молодости в праці, в науці, в ролі отих самих «кадрів» системи — до творчих дерзань і неминучого конфлікту з системою, яка потім кидає їх у безодню ще більших терпінь — у тюрмах, у концтаборах і засланнях, на конвесах смерті і в змаганнях за життя в умовах найнеймовірніших труднощів і небезпек. І головне — цей свій шлях вони проходять відважно й прямо, лінією найбільшого спротиву, не тільки не гублячи при тому свого людського й національного обличчя, не тільки не втрачаючи при тому своїх добрих моральних якостей, а навпаки — загартовуючись і зміцнюючись саме в цьому відношенні, вони виростають із **потенційних** носіїв закладеної в них самою логікою речей сили заперечення ворожої народів системи — в її **активне** заперечення.

От у цьому, в такому трагічно-героїчному й трагічно-оптимістичному баченні й показі української підсоветської людини, як не лише жертви, але й як морально тріумфуючої сили боротьби нескореного народу за своє визволення, — от у цьому те головне, що вніс Багрянний своєю літературною творчістю в наше сучасне думання. Якщо розглядати це навіть із самої лише літературно-історичної точки зору — це велика перемога письменника, бож він перший у нас вивів на широке поле великої літе-

ратури **нового героя нашого часу, того позитивного героя**, що його так безуспішно вимагає від підсоветської літератури її партійно-бюрократичне керівництво та що його також безуспішно шукає й вільна література позасоветського світу. Та ця перемога нашого письменника, звичайно, передусім **ідейна перемога**, бо найтяжче завдання в літературі — створення **позитивного образу героя**, художнє втілення **позитивного ідеалу**, неможливе ані в атмосфері ідейного фальшування, на яке приречена підсоветська література, ані в атмосфері ідейного бездоріжжя, в якому перебуває багато вільних письменників позасоветського світу. Для цього потрібна велика сила **позитивного начала** в душі самого письменника, і душа та мусить бути справді вільною й відданою тільки правді й великій **правдивій ідеї**. І це ті якості, які промовляють до нас із творів Багряного, в позитивних героях яких так багато від самого Багряного, а в ідейному змісті яких — зміст ідеї його життя.

— 0 —

Ця ж сама ідея лежить і в основі політичної творчості Багряного. Зміст цієї ідеї з великою щирістю й темпераментом висловлено в головних публіцистичних писаннях Багряного, зокрема — в памфлетах «Наші позиції» й «Молодь Великої України», а також у цілій низці блискучих ідеологічно-полемічних статей, як, наприклад, «Між привидами і трупом» або «Комунізм фашизм і рево-

люційна демократія» й нарешті в статтях «Двічі по два — чотири» й «Дніпро впадає в Чорне море», відомих своїми тезами про кадри майбутньої української революції. На жаль, ці останні тези, прості й ясні, як елементарна арифметична істина, й саме як така істина — життєво важливі для української визвольної політики на еміграції, так закламучено злісними спотвореннями несумлінних противників, що до багатьох на еміграції властивий їхній сенс так і не дійшов. А сенс їхній полягає ні в чому іншому, як тільки в звичайній конфронтації з життям і в поставленні на живий і конкретний ґрунт реальної сучасності тієї головної й загальноприйнятої, бо таки й єдино в нашій ситуації можливої, засади нашої визвольної політики, яка означає **орієнтацію на Власні сили**, тобто — на сили свого народу, який один тільки й є справжнім і об'єктом і суб'єктом визволення України.

Те, що сказав Багряний своїми тезами про кадри майбутньої української революції, було тільки ствердженням того очевидного для всіх і незаперечного факту, що народ і його власні сили, звичайно ж — там, а не тут, — по той, а не по цей бік залізної завіси, а це значить, що він, той народ, звичайно ж, **підсоветський**, отже й ті власні сили, про які ми говоримо, звичайно ж, **внутрішні підсоветські сили**; і що з кожним днем, з кожним роком, не кажучи вже про кожне десятиліття, які відокремлюють нас від конкретних носіїв

отих власних сил нашого сучасного народу робить ті сили все більш ідентичними саме з тим складним типом української підсоветської молодого людини, що становить собою одночасно — з одного боку масовий резерв кадрів і сили ворожої системи, яка ними володіє, а з другого боку — такий же масовий резерв і потенційну силу майбутньої української революції проти тієї системи. Власне, про конечну потребу живого взаємозрозуміння й контакту з тими силами й говорив у своїх тезах про кадри Багрянний — про потребу живого пов'язання з тими силами, на базі пізнання й признання їх еміграцією в усій їх складності й суперечності, але з вірою в їхні Краці, а не пірші властивості. А при тому вказував він також на ту небезпеку розриву й протиріччя, що загрожує цілій нашій справі, якщо, замість зрозуміння й віри, пануватиме серед нас те засліплення почуттям погорди, а то й просто зненависти, що їх плекають у відношенні до тих сил одні, чи той скептицизм і песимізм у відношенні до тих сил, що їх мають у собі інші середовища й одиниці на еміграції.

От оце, й передусім це, являє собою ту ідею, що в ній особливо яскраво виявилось те «багряннівське», що його зніс Багрянний в українське думання на еміграції також і як політик, зокрема ж — як ідеолог і керівник Української Революційно-Демократичної Партії. І в цьому він, видатний поет і письменник, виявив себе також і як

видатний політичний діяч, здібний бачити ширше й далше, ніж багато з тих його політичних противників, що займались виключно політикою. Його перевага в цьому відношенні полягала в тому, що він умів дивитися на справи поточної політики історично, — так, як можуть дивитися тільки люди великого масштабу. І його тези про кадри майбутньої української революції подумані були власне в плані майбутнього, в історичній перспективі розвитку подій; і це те, що сьогодні, навіть лише п'ятнадцять років після того, як ці тези були виставлені на загальну дискусію, знайшло своє повне підтвердження саме на тлі історії.

Чи треба доводити сьогодні, коли перед нами, як ніколи досі постає ясно перспектива такого розтягнення й такого ускладнення визвольної боротьби нашого народу в часі і просторі, що її вирішення, більш можливо, ніж навпаки, відбудеться не тільки без нас, але й після нас, — чи треба й сьогодні доводити, на кого й на які умови має бути розрахована наша політична праця в пляні допомоги визвольним силам батьківщини, якщо ця наша праця справді має бути політичною, а не мітичною? І чи треба також доводити сьогодні, коли це вже доводить саме життя фактами появи на нашій батьківщині відомих багатозначних процесів у середовищі якраз найновіших і наймолодших поколінь отих вирослих в ролі підсоветських кадрів українських людей, що вони не

тільки нічим не гірші від нас, а в певних відношеннях і ліпші, хоч, звичайно ж, як то робили й ми, вони не просто повторяють своїх попередників?.. Ні, доводити це сьогодні — значить доводити те, що тепер уже для всіх, хто має відкриті очі, є тією арифметичною істиною, якою це було для Багряного та його однодумців ще п'ятнадцять років тому. І єдине, що треба тепер — це тільки відокремити цю просту істину, як її справді чесно й щиро поставив на обговорення Багряний, від того, що навколо цього накаламутили не тільки його несумлінні противники, але й деякі його колишні фальшиві прихильники, що потім стали його ненависниками. Йдеться тут головним чином про намул дрібної емігрантської «проблематики» типу протиставлень «східних» і «західних», «нових» і «старих», «православних» і «католиків» та тому подібного, що не має нічого спільного з тією **принципово-політичною**, а не територіально-побутовою, чи конфесійною, проблемою, яку поставив Багряний. Досить лише взяти сьогодні й прочитати безпосередньо, а не крізь окуляри злісних інтерпретаторів, те, що писав про це Багряний, щоб переконатися, наскільки далеким він був від усього того дрібного, що стоїть на заваді всеукраїнської єдності, і наскільки всі його ідеї й зокрема думка про кадри боротьби за українське визволення були в нього невід'ємно зв'язаними саме з ідеєю всеукраїнської синтези й єдності.

— 0 —

І тут ми мусим обов'язково відзначити цю другу, нерозривно з'єднану з першою, ідею Багряного — саме ідею **Всеукраїнської синтези й єдності**, яку він послідовно, віддано й до кінця обстоював на протязі всієї своєї політичної діяльності. Але йдеться тут не про абстрактну ідею єдності, загальними гаслами й фразами про яку, як відомо, клянуться в нас усі, а найбільше якраз ті, що найменше конкретній єдності служать. Ні, для Багряного ця ідея була завжди конкретною життєвою справою, й служив він їй не гарними, всім приемними, та ні до чого не зобов'язуючими, словами, а ваговитими, для нього ж самого важкими й часто неприємними, та завжди конкретними зобов'язаннями й їх виконанням.

Щодо самого принципу, що лежав в основі цієї ідеї в Багряного, то головним елементом її була в нього, як ідеолога нового революційного руху, далекоїдуча національно-державницька думка про конечну необхідність задля успіху нашої визвольної боротьби поєднати в одній визвольній концепції дві зовнішньо немов би протилежні тенденції: **революційність і традиційність**. Дивлячись на речі історично, Багряний бачив тут не протилежність, а якраз єдність, і якраз це взяв він за вихідний пункт своєї й очолюваного ним руху програми, а саме те, що за своєю суттю є, власне, **революційною традицією**, тобто — традицією української національної революції, в якій волею повсталого народу по-

стала українська демократична державність — Українська Народня Республіка.

Це не випадково, а глибоко закономірно й багатозначно-символічно, що партія, популярно відома як «партія Багряного», складена в основному з підсоветських українців із поколінь підсоветської формації, взяла за свій і стала під омий кров'ю й овіяний славою попереднього покоління, покоління творців української національної революції й державности, прапор Української Народньої Республіки, прапор Петлюри. Це не випадково, а закономірно й послідовно, що ця нова революційна партія, саме згідно з концепцією Багряного, не стала на шлях деяких інших наших революційно-політичних новотворів, з їхньою тенденцією починати боротьбу за державність спочатку — від себе, а проголосила своєю конкретною метою боротьбу за відновлення вже здобутої революцією державности в формі Української Народньої Республіки й тим продовження й завершення на новому історичному етапі, ще живої в особах її конкретних носіїв, незакінченої національної революції. Це також не випадково, а закономірно й послідовно, що ця партія й Багряний особисто стали поруч петлюрівської гвардії борців за Українську Народню Республіку активними співтворцями, а потім надійною підпорою й пробосвою силою Української Національної Ради та оновленого Державного Центру УНР в екзилі. Це не випадково, нарешті, що сам Багряний

потім очолив Українську Національну Раду, ставши згодом її діяльним головою й її палким трибуном одночасно, а пізніше був ушанований вибором на пост віцепрезидента УНР в екзилі, в званні якого він і відійшов від нас.

Усе це не випадково, усе це логічний, послідовний висновок **національно-державницького думання**, тобто — чіткого розуміння того незаперечного факту, що національна революція, відмінно від революції соціальної, не може бути революцією проти і відривом від здобутків попередніх поколінь нації, якщо ми справді, а не тільки на словах, віримо в націю, як нерозривну єдність, мовляв Шевченко, живих і мертвих і ненароджених дітей однієї рідної землі-матері. Це також висновок із повчального історичного досвіду, відомого нам усім трагічного досвіду нашої попередньої революції, серед головніших причин невдачі якої був саме розрив поколінь, зумовлений століттями бездержавного рабства. Це також висновок і з новішого історичного досвіду, трагічного досвіду невдачі українських політичних сил, відповідальних за українську визвольну справу в період з-перед і під час другої світової війни — невдачі, якщо мова не про мілітарний, а морально-політичний бік справи, в основному з причини розриву між живими поколіннями й живими представниками різних течій нашої визвольної боротьби, що зумовив відсутність одного центру, одного плану й одного керівництва нехай і різними,

але взаємно себе не виключаючими, силами нашої визвольної боротьби. Це також висновок із і вислів усвідомлення того факту, що реально в нас нема і конкретно й не може бути ніякого іншого шляху уникнення розриву, уникнення конфліктів, уникнення анархії, а з цим усім і поразки в нашій визвольній боротьбі за нашу державність, крім шляху визнання двох основних принципів: принципу **єдності в різноманітності**, тобто — принципу **демократії**. втіленням якого була саме наша остання державність у формі Української Народньої Республіки, і принципу **традиційної тяглості**, живим увосібленням якого лишилась нам саме форма нашого демократичного Державного Центру та пов'язана з ним система демократичної єдності в різноманітності — Українська Національна Рада, — система, що виключає можливість кожному починати все від себе спочатку й тим зводити напівець наші власні сили. І це все, власне, ті висновки й те прямування політичного думання, що найбільше властиве якраз національно-свідомішій і національно-активнішій частині саме тих, навчених гірким досвідом, підсовських українців, які вийшли на еміграцію й виразником яких став тут Багрянний; і саме це взяв він за керівний принцип своєї практичної політичної діяльності на еміграції — як співтворець Української Національної Ради, як лідер своєї партії в УНРаді, як заступник, а потім Голова УНРаді, як Віцепрезидент

УНР в екзилі, і — чи не найбільше — як просто **Багрянний**, блискучий публіцист-полеміст і політичний письменник...

— о —

Та коли ми говоримо сьогодні про велич Багряного, як творця, виразника й трибуна згаданих тут ідей і принципів, то при цьому не можемо ми не зупинитися з подивом і правдивим признанням також і перед величчю самого життя, життєвого подвигу Багряного в ім'я цих ідей і цих принципів. Не багато серед наших видатних постатей останніх часів було людей з прикметою такої монолітної єдності слова й діла, ідей й життя для ідей, як цього прикладом є життя Багряного — життя відданого до кінця раз обраній великій справі, — життя відданого цій справі в обох значеннях слова «відданого»: і в розумінні відданості, як вірності, і в розумінні віддання себе, як приречення себе на жертву. Той факт, що передчасна смерть Багряного була неминучим закінченням його майже п'ятнадцятирічної боротьби з відкритим процесом сухіт, що почали точити його від природи могутній організм ще в часи його ходіння по муках між життям і смертю в тюрмах НКВД і в місцях ув'язнення та в місцях втечі від ув'язнення на Далекому Сході, — цей факт безумовно свідчить про те, що передчасна смерть його в віці повного розквіту його сил і можливостей була, безперечно, фінальним актом драми його боротьби з одним і тим же самим

ворогом. Цей же факт надає й особливої монолітної послідовності цілому життєвому шляхові Багряного, — шляхові, що його більша половина пройдена там, у підсоветських умовах на батьківщині, разом із основними масами рідного народу, в постійній тяжкій і складній боротьбі за своє людське й національне «я». Звідти, з масами того ж народу він дістався й на цей, вільніший, позасоветський бік, але дістався пораненим у боротьбі, і тут, із смертельною раною в грудях, змагаючись за кожен день свого фізичного існування, він не тільки продовжував боротьбу, але з безприкладною мужністю, і часто навіть сам один, атакував ворога, завдаючи йому відчутних ударів, аж поки в цій боротьбі не вичерпав останньої краплини своєї життєвої сили. І в цій надзвичайній драматичній боротьбі й смерті в боротьбі, безперечно, є не менше героїчного, ніж у жертві на полі бою, чи на стійці з рук підступного ворога...

Але, на жаль, перед нами тут не тільки героїчна драма, але й глибока трагедія — особиста трагедія Багряного й наша загальна трагедія. Як не боляче про це не то що говорити, але й згадувати зараз, але наші жалобно-шанобливі слова на адресу Покійного тут були б тільки ритуальною риторикою, якби ми обминули мовчанкою той загальновідомий факт, що в той час, коли ця мужня й до краю послідовна людина вичерпувала свої останні сили, напружуючи рештки своїх дотліваючих від сухіт ле-

генів і свого згораючого від переpracювання серця, віддаючи все — свій літературно-мистецький талант, свої багатогранні здібності політика, журналіста-редактора й публіциста-трибуна — справі упримання в наступальній позиції нашого спільного національного фронту проти нашого спільного ворога, — в цей самий час ця людина від початку й до кінця, і в усе зростаючих розмірах, була жорстоко цькована, оклепувана, провокована й оточувана нестерпною атмосферою морального терору з боку своїх же, ніби до того ж самого національно-українського фронту приналежних, лише інакше від нього думаючих його противників на еміграції, що перетворились у його злобних ненависників.

Мова тут не про нормальне в демократичній спільноті змагання політичних противників — змагання, що його дуже добре розумів Багряний, який сам того змагання не уникав і вів його прямо й темпераментно, але чесно. Ні, мова тут не про змагання, а про поборювання з тилу — поборювання, якого метою було не протиставлення його ідеям і принципам ліпших із чийогось погляду ідей і принципів, а метою було просто усунення й моральне знищення Багряного особисто — як діяча, як письменника і як людини. І це поборювання, ведене часто анонімово, коли не можна було чітко розрізнити, де саме кінчаються атаки ворога — того, що знаходиться й діє за сірим берлінським муром там і за синім океаном тут, — і де

починаються атаки противників з-посеред своїх. І ці атаки з тилу, що їх Багрянний звичайно, щоб не переключати ні своєї, ні інших уваги й енергії з великого й головного, на дрібне й другорядне, як правило ігнорував, все ж завдавали йому особисто не тільки великого болю, але й прямо додавали зайвого напруження виснаженим нервам перебуваючого в боротьбі зі смертю організму.

Головне ж, що вражало його, поета й мистця, отже — людину чутливого серця, — вражало якраз у саме серце, це те, що в цій боротьбі проти нього з тилу було вживано такої найотруйнішої для нього зброї, як темні інсинуації навколо його чистої, але складної, як і в усіх людей його життєвого шляху, підсоветської біографії, як також і навколо його ясних, як Божий день, позицій лицарської оборони честі й національного імені всіх людей отєї проклятої біографії в ім'я якнайширшого всенационального фронту проти залятого ворога. А саме ж за це, тяжко навіть повірити, цю людину виставлялось у світлі, протилежному всій його суті. Що це для цієї людини значило, може уявити собі тільки той, хто розуміє ту глибіню людського розпачу, яку звичайно породжує в повній високих поривань душі зіткнення з бездушням низької підступності серед тих, задля кого та душа була так широко відкритою. І коли, відмінно від багатьох інших, яких це бездушся й спричинене ним задуш-

ся моральної атмосфери політичного життя нашої еміграції змусили стати від нього осторонь, він лишився на своїй найбільш атакованій позиції в самому центрі, куди його висунули ним же заактивовані сили очолюваного ним політичного руху, то це йому коштувало такого велетенського напруження сили волі, що в його фізичному стані це означало велику свідому жертву.

Адже кожному ясно, що людина, творчість якої і велич якої, саме як української людини й звеличника української поневоленої людини, знайшла більше зрозуміння серед того широкого чужого світу, до зрозуміння якого всі ми апелюємо, ніж у своєму ж вужчому світі на еміграції, — ця людина мала право, а може навіть і повинна б була, звільнити себе від усяких інших обов'язків супроти цього вужчого світу. Але він був настільки, сказати б — невільником честі, свідомим того значення, яке мала його позиція не для нього, а для тих, що за ним пішли і для збереження загальної єдності навколо, хоч якої, але спільної української позиції, що він вважав за конечне змушувати себе, не зважаючи ні на що, свій тяжкий і особисто йому неприємний обов'язок виконувати до кінця. Якою великою ціною він себе до цього змушував і в якій задушливій атмосфері він цей свій обов'язок тяг дослівно до кінця, до останнього свого подиху, свідчить той останній недокінчений лист до невідомого, але можна сказати — узагальне-

ного, друга, що його він почав писати незадовго перед смертю, висловлюючи в ньому свідомість свого добровільного приречення: «Друже мій! — писав він. — Я вже задихаюсь. Щоби уявити, якого несамоговитого напруження нервів і волі треба мені для витримування всієї зливи мерзоти (такої безкінечної і такої немилосердної), треба взяти лише до уваги, що моя душа — це душа поета і мистця. А значить вона зовсім не пристосована таку мерзоту витримувати — не має панцира; та я все це витримувати мушу. Мушу! Хто зрозуміє це слово!? Тому я зціплюю зуби, нагинаю голову і йду до кінця шляхом мого призначення...»

— о —

Панове! В сухому лікарському виясненні причин смерті Багряного говориться про переобтяження серця через постійну нестачу кисню в зв'язку з утрудненням дихання зітлілими від сухих легеньми, як про безпосередню причину. Отже — людина справді задихалась. Але той брак кисню, через який задихався хворий, був не тільки чисто фізичним фактом; це був також брак кисню, як підставового елемента горіння життя взагалі, в найширшому розумінні, — брак свіжого повітря в тій до краю задушливій атмосфері морального терору, якою був оточений він останні роки, останні місяці і, навіть, останні дні свого життя. І хоч відомо, що головним джерелом отруєння атмосфери був ворог, але відомо також, що готову

й крайньо сприятливу для ворожої отрути задуху дрібної злосливості й ненависти витворювали такі свої, обмежені й нечесні противники. — Це та сама задуха, в якій згасло серед нас уже не одне творче горіння і яка загрозусь згасанням взагалі всякого творчого життя в нашому вужчому українському світі на чужині. Так згасло серед нас і палке серце поета, письменника й **творчого** політичного діяча — Багряного.

І от сьогодні, коли ми тут і скрізь ушановуємо його пам'ять висловами своєї жалоби по померлому Багряному, чи можемо ми не відчутти жалю передусім з приводу того, що ми всі, як організована українська громада і як окремі її члени, відповідальні за моральне здоров'я й нормальне функціонування цілості, — що ми всі в якійсь мірі завинили перед **живим** Багряним. Ми всі завинили тим, що не мали потрібного людського зрозуміння, а то й просто людського жалю до живого Багряного, якого на наших очах добивав ворог за допомогою тих серед нашої ж української громади, з яких одні відали, а другі й не відали гаразд, що вони робили. Ми всі завинили тим, що допустили оту задуху, в якій стали можливими такі речі, як перетворення ідеологічних дискусій у демагогічні судилища, супроводжувані розгойдуванням найнижчих неадекватних інстинктів у душі й у стилі тих проклятих років на нашій батьківщині, жах і ганьба яких затавровано й відкинено вже навіть і там, в

умовах поневолення. І чи можемо ми не відчутти зараз того, що якого б високого звучання слова не говорили б ми тепер на пошану померлого Багряного, ми не заглушимо ними в своєму сумлінні того факту, що людина, яка жила творчо, яка створила й творила до останнього свого дня для нас вартості, які підносили перед світом наше національне ім'я й актуальність нашої загальної справи, — що ця людина загинула в задусі морального терору, створеного людьми, які нічого іншого, крім цього, не створили й створити не здатні. Чи ж можемо ми не відчутти тепер, коли те, чого так хотів ворог і до чого так сліпо докладали свої зусилля ті, що домагались його усунення й зникнення з поля активної діяльності серед нас, — коли це, силою збігу всіх фатальних обставин разом, сталося, що з його особою втратили ми щось велике, чого вже ніхто, крім нього, не заступить; і на тлі цієї втрати великого, ще більш очевидним стає та безконечна мізерність дрібного, з яким стоять перед утвореною його зникненням порожнечою його сліпі ненависники. І чи можемо ми не збагнути в трагедії його передчасної смерті в таких обставинах певний елемент жертви з його боку, — жертви, що її сенс промовляє до нас із його останнього недокінченого листа, в якому чується перестережене мemento, звернене до всіх нас. В ньому немов би звучать слова, які хочеться вигукнути сьогодні ось так:

Люди добрі, люди-українці, політичні

емігранти різних переконань, противники між собою, але спільники боротьби проти одного ворога! Невже ви не бачите, неville ви не розумієте, що те найголовніше, чого нам бракує для справді успішної й справді **вільної** творчої праці тут, у вільних умовах, на користь змагання до волі нашого народу там, на поневоленій батьківщині, — чого бракує нам тут, як повітря, це, власне... повітря! Здорового творчого повітря, повного кисню для творчого горіння, для справжнього вільного творчого життя. Не даймо дрібній злобній ненависті затруювати атмосферу нашої спільної праці для великої мети, бо таке затруєння потрібне тільки ворогові. Не даймо задихнутися через брак живодайного кисню нашим творчим одиницям, очистім цю атмосферу, впустімо більше свіжого повітря, в якому можливе творче горіння. Це не значить припинити змагання політичних противників, а навпаки це значить **розпочати** таке змагання, бо ж, власне, у нас нема змагання, а є взаємне поборювання невідповідними змаганням засобами. Змагання ж — це, власне, **творча праця**, творче **ствердження позитивів** своїх ідей, яке зовсім не потребує усунення, не то що знищення, противника, бо ж ідеї перемагають одна одну самі своїми **позитивами**...

Панове! Пригадаймо собі й звернімо увагу на те, що Багряний, один із найсильніших у нас полемістів і майстрів гострого слова, останні роки, саме роки найзапекліших атак на нього особисто,

цілковито ігнорував ці атаки й був сконцентрований виключно на позитивній творчій праці, спрямованій на боротьбу проти ворога за досягнення нашої національної мети. Пригляньмося до цього пильніше й ми помітимо, що він уникав завжди полеміки, яка не мала принципово важливого для всіх значення, пов'язаного з головними великими проблемами нашої боротьби, зокрема ж він уникав полеміки навколо справ, що заторкували його особисто. Цим він дав усім нам, його однодумцям і його противникам, добрий приклад того, як треба розрізняти велике від малого, головне від другорядного. Особисте для нього було завжди другорядне, в тому числі й його особиста слава, якої він мав досить і яку цинив тільки остільки, оскільки це було показником його успіху в праці, якою й для якої він жив. Своїм ентузіастичним прихильникам, які надмірно прославляли його за життя, він писав: «Солодкі суперлятиви, що рясніють поруч мого прізвища, не дуже мене тішать. Їх видумувати легко, і не всі ті, що їх видумують, щиро мене шанують. Хай краще їх не буде. Але нехай буде двигіння дорogi, по якій безупинно йдуть когорти, навіть одиниці, на далекі лани, на яких обов'язково загомонять жнива революції.»

Ці слова відносяться й до нас усіх сьогодні, незалежно від того, якого виміру й значення особистістю був для одних чи для других серед нас Багрянний. Він був живою творчою особисті-

стю і, як такий, мав також право на помилки і, звичайно, не був безпомільним. Його політичні однодумці зовсім не думають перетворювати ім'я Багряного в міт, бо для цього він занадто живий, і саме такого, **живого Багряного**, а не саме його символічне ім'я, хочуть мати з собою його однодумці в своїй дальній дорозі до мети. Його ж політичні противники, яких він, як і кожна видатна особистість, цілком природно, мав багато і різних, також не зможуть, хоч би й хотіли, не відчувати його живої присутності на цій самій дорозі, бо ж матимуть справу з його живою творчістю, яку можуть не всі однаково цінити, але до якої ніхто не зможе бути байдужим. Тому суперлятиви, якими звичайно кеїтчають ім'я померлого в дні жалоби, для слави імені Багряного не потрібні, і краще нехай їх не буде, кажучи його власними словами. Але нехай центром уваги всіх нас буде ота дорога, про яку говорив він, мріючи про жнива революції, тобто — про врожай плодів нашої визвольної боротьби. Самозрозуміло, мова тут про нашу єдину велику дорогу до нашої єдиної всенациональної мети. Тяжка це і довга дорога, й багато ми вже втратили, й багато ще втратимо на цій дорозі наших найліпших людей. Та головне — не втрачаймо самої великої мети, не розмінюймо велике на дрібне й другорядне. й не даймо згаснути горінню вільного творчого життя, задля якого ми вийшли в далекі мандри. Відкриймо ж наші духові обрії свіжим ві-

трам із широкого світу, із нашої вічно
живої України, і нехай буде горіння, а
з ним і оте двигтіння дороги — двигтін-
ня живої творчої праці, до якої закли-
кав і кличе нас живий Багряний!

Василь І. ГРИШКО